

1894'te Vatikan'da Yapılan Birlik Temalı Konferansın Roma Katolik Kilisesi ile Doğu Katolik Kiliseleri Üzerindeki Etkisi ve Osmanlı Devleti'ne Yansımaları

The Effect of the Union Themed Conference Held in the Vatican in 1894 on the Roman Catholic Church and the Eastern Catholic Churches and its Reflections on the Ottoman State

Ahmet TÜRKAN

Necmettin Erbakan Üniversitesi,
Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi,
Dinler Tarihi Anabilim Dalı, Konya,
Türkiye

Geliş Tarihi/Received: 01.04.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 16.05.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 26.06.2023

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Ahmet TÜRKAN

E-mail: ahmet.turkan@erbakan.edu.tr

Atf: Türkan, Ahmet. "1894'te Vatikan'da Yapılan Birlik Temalı Konferansın Roma Katolik Kilisesi ile Doğu Katolik Kiliseleri Üzerindeki Etkisi ve Osmanlı Devleti'ne Yansımaları". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 59/1 (Haziran 2023), 120-130.

Cite this article as: Türkan, Ahmet. "The Effect of the Union Themed Conference Held in the Vatican in 1894 on the Roman Catholic Church and the Eastern Catholic Churches and its Reflections on the Ottoman State". *Journal of İlahiyat Researches* 59/1 (June 2023), 120-130.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License.

ÖZ

Bu çalışmanın amacı 1894 yılında Vatikan'da gerçekleşen birleşim temalı konferansın Doğu ve Batı Kiliseleri açısından önemini farklı boyutlarıyla ortaya koymaktır. Papa XIII. Leo'nun Haziran 1894'teki davet mektubuyla başlayan bu süreç hem Batı kamuoyunda hem de Osmanlı'da önemli yankı uyandırmıştır. Konferansa katılacak olan dini liderlerin Osmanlı topraklarında yaşayan Doğu Katolik Kilisesi/Uniat mensuplarından olmaları Osmanlı Hükümetinin de konuya hassasiyet göstermesine neden olmuştur. Osmanlı Arşiv Belgelerinde "Şark Kiliseleri Meselesi," "Şark ve Roma Kiliselerinin Birleştirilmesi" başlıklarıyla ele alınan konferans gündemi, dönemin Batı kaynaklı gazetelerinde ise daha çok "Kiliseler Birliği," "Papa ve Doğu Kiliseleri" başlıklarıyla gündeme konu olmuştur. Konferansa ve onun amaçladığı hedeflere her bir kesim kendi zaviyesinden bakarak ona göre bir pozisyon almıştır. Bazı çevreler, kiliselerin birleşimine yönelik çabaları dini liturji bağlamında yorumlarken, diğer başkaları ise girişimlerin Papalığın merkezi gücünü kuvvetlendirmeye yönelik olarak değerlendirmiştir. Osmanlı Arşiv Belgeleri ve dönemin gazeteleri ışığında yapılan bu çalışmada, 1894 yılının kasım ayında Vatikan'da gerçekleşen konferans, öncesi ve sonrası ile birlikte ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Vatikan, Osmanlı, Uniat Kiliseler, Orientalium Dignitas, Praeclara Gratulations.

ABSTRACT

The aim of this study is to reveal the importance of the conference themed unity, which was held in the Vatican in 1894, in terms of Eastern and Western Churches, with different dimensions. This process, which started with Pope Leo's invitation letter in June 1894, had a great impact both in the Western public opinion and in the Ottoman Empire. The fact that the religious leaders who will attend the meeting were members of the Eastern Catholics living in the Ottoman lands caused the Ottoman Government to pay attention to the issue. In the Ottoman Archive Documents, the conference agenda was handled with the titles of "The Issue of the Eastern Churches" and "Unification of the Eastern and Roman Churches," while it was the subject of the agenda with the titles of "The Union of Churches," "Pope and the Eastern Churches" in the Western newspapers of the period. Each group looked at the conference and its aims within the framework of their own view and took a position accordingly. This study, which was prepared in the light of Ottoman Archive Documents and newspapers of the period, was discussed together with the conference that took place in the Vatican in November 1894.

Keywords: History of Religions, Vatican, Ottoman, Uniat Churches, Orientalium Dignitas, Praeclara Gratulations.

GİRİŞ

XIX. yüzyılda Avrupa devletlerinin özellikle de İtalya'nın Papalık üzerindeki baskısı Vatikan'ı farklı arayışlar içerisine itmiştir. Bunlardan biri de Roma Katolik Kilisesinin Doğu Kilisesi ile birleşerek merkezi gücünü artırma çabasıdır. Papa IX. Pius (1846-1878) bu anlamda Doğu Kiliseleri ile ilgili önemli adımlar atmıştır. Onun temel felsefesi Doğu Kiliselerinin Roma'yı bir çocuğun babayı gördüğü gibi algılamasıydı ki ancak böyle bir düşünce doğrultusunda Doğu-Batı Kiliseleri arasında sağlıklı ilişkiler kurulabilirdi. Papa IX. Pius bu amaçla 1862 yılında Propaganda Fide'nin¹ içerisinde Doğu Kiliselerine bakan özel bir komisyon kurmuş ve ilgili komisyondan Doğu'da Hıristiyan birliğini gerçekleştirecek adımlar atmasını istemiştir.² Ancak Papa IX. Pius'un sonraki süreçte attığı adımlar Doğu Kiliseleri arasında birlik kurulması bir yana Doğu Katolik Kiliseleri/Uniat³ içerisinde papa yanlısı ve karşıtı olmak üzere cemaat kavgalarını körüklemiştir.⁴ Onun Doğu Katolik Kiliselerinin idari ve hukuki işlerine doğrudan müdahil tavırları Vatikan'ı Doğu'daki üç yüz elli bin Katolik'i kaybetme riskiyle karşı karşıya getirmiştir.⁵

Papalığın Doğu Kiliseleri ile ilgili atmış olduğu adımlar Osmanlı ile olan ilişkileri direkt etkilemiştir. Papa XIII. Leo, selefi IX. Pius'un Doğu Kiliseleri ile ilgili attığı adımların Osmanlı ile gerginlik meydana getirdiğinin⁶ farkında olduğu için Sultan Abdülhamid'le ilişkilerini hep olumlu düzeyde tutmaya çabalamıştır.⁷ Çünkü Doğu Kiliseleri ile oluşturulacak iş birliklerinde Osmanlı ile kurulacak güzel ilişkiler Papalığın işlerini kolaylaştırabilirdi. Bu anlamda 1893'ün Mayıs'ında Kudüs'te yapılan evharistik kongreye Osmanlı'nın izin vermesi ve kongre sırasında yerel yetkililerin almış olduğu önlemler Papalığı sevindirdi.⁸ Kudüs'te yapılmış olan bu kongrenin sonuçlarına bakıldığında Doğu Kiliseleri ile iş birliklerinin daha da geliştirilmesinin gerekliliği ortaya çıkmış; bu doğrultuda bir yıl sonra Vatikan'da Doğu Katolik kiliselerin bir araya geldiği bir konferans düzenlenmiş ve yapılan toplantı sonunda Papa XIII. Leo'nun apostolik mektubu yayınlanmıştır.⁹

Papanın "Orientalium Dignitas/Doğunun Onuru" başlıklı apostolik mektubunun 30 Kasım 1894 tarihinde yayınlanmasından önce Roma'da önemli süreçler yaşanmıştır. Papa XII. Leo, öncelikle 20 Haziran 1894 tarihinde tüm Hıristiyan cemaatlerine hitaben Latincenin yanında Rumca, Ermenice ve Arapça dillerine tercüme edilen "Praelara Gratulations"¹⁰ isimli apostolik mektubunu yayınlamış ve Doğu Hıristiyan patriklerinin ihtiyaçları ile ilgili düşüncelerini öğrenmek için onları Vatikan'a davet etmiştir. Ancak davet mektubunun yayınlandığı haziran ayından birlik temalı konferansın yapıldığı kasım ayına kadarki beş aylık süreç hem Batı başkentlerinde hem de Osmanlı'da önemli değerlendirmeleri ve tartışmaları beraberinde getirmiştir.¹¹

Bu çalışmada, Papa XIII. Leo'nun 1894'ün Haziran'ında davet mektubunu yayınlanmasıyla birlikte Doğu Katolik Hıristiyanlarının bu mektuba verdiği tepki, Osmanlı ve Batı başkentlerinde bu davet mektubunun uyandırdığı yankı ve Hıristiyan birliği söylemine Katolik, Ortodoks devletlerin yanı sıra Osmanlı tarafından verilen tepkiler irdelenmiştir. Roma'da Doğulu patriklerin ve Vatikan'da görevli kardinallerin katılımıyla Kasım 1894'te gerçekleşen konferansın içeriği, süreci, sonuçları, kazanımları ve konferansa farklı kesimler tarafından yapılan değerlendirmeler ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Osmanlı Arşiv Belgelerinin yanında dönemin yabancı gazetelerinden oluşan birincil kaynakların kullanıldığı çalışmada karşılaştırmalı metottan yararlanılmıştır.

1. PAPA XIII. LEO'NUN KONFERANSA YAKLAŞIMI

1893'ün Mayıs'ında Kudüs'te gerçekleşen evharistik kongrenin sonuçları Vatikan'da düzenlenecek olan konferansın en önemli sebeplerinden biridir. Kardinal Langenieux öncülüğünde gerçekleştirilen ve Batılı piskoposların yanında pek çok üst düzey Doğulu Katolik din adamlarının da yer aldığı toplantıda ele alınan konular Vatikan'da daha ayrıntılı bir toplantının düzenlenmesinin önünü açmıştır. Konferansın gündeme gelmesinden sonra Papa XIII. Leo farklı mahfillerde yapmış olduğu konuşmalarda Doğu Kiliselerine ve onların tarihi süreçteki fonksiyonlarına odaklanmaya başlamıştır. Bu doğrultuda Papa, Doğu Kiliselerine dair yeni politikasını Avrupa'nın Latin Katolik Hıristiyanlarına anlatarak bir anlamda onları da sürece katmak istemiştir. Örneğin, Papa XIII. Leo 1894'ün Mayıs'ındaki konuşmasında Doğu Kiliselerinin Roma Kilisesi ile olan işleyişinden bahsederken Antakya Kilisesi'ne odaklanmıştır. Papa bu konuşmasında zamanında Doğu'nun metropol bir kenti olan Antakya'nın kilise tarihinde büyük öneme sahip olduğundan, ilk Hıristiyan isminin burada kullanıldığından, Petrus'un bir süre burada rahiplik yaptığından ve Roma'da şehit olan İgnatius'un orada büyük bir piskoposluk kurduğundan bahsetmiştir.¹²

Papa XIII. Leo Vatikan'da farklı içerikte düzenlenen tören ve ayinlerde Doğu Kiliseleri ile ilgili yaptığı konuşmalarla birlikte bir alt yapı oluşturduktan sonra Hıristiyanların yeniden birleşmesine yönelik "Praelara Gratulations" isimli davet mektubunu 20 Haziran 1894 tarihinde yayınlamıştır. Papa mektubunda İncil'in ışığını alamamış olan milletlerin durumundan veya bu ışığı alıp da onu koruyamamış olanlardan

1 Propaganda Fide, 22 Haziran 1622 tarihinde Papa XV. Gregory tarafından Halkların Hıristiyanlaştırılması için kurulmuş olan bir kuruldur. Katolik Kilisesinin misyonerlik faaliyetlerini koordine etme sorumluluğu bu kurula verilmiş olup, kurulun yapısında ve isimlendirilmesinde zaman içerisinde değişiklikler olmuşsa da temel misyonu ilk kurulduğu günden beri devam etmiştir. Papa VI. Paul'dan (1863-1878) sonra Propaganda Fide'nin ismi Halkları Hıristiyanlaştırma Kurulu olarak değiştirilmiştir. Papa VI. Paul Halkları Hıristiyanlaştırma kurulunun dünyadaki misyonerlik işlerini tek elden kontrol eden bir ofis olması gerektiğini belirtmiş, ancak Doğu Kiliselerinin kanunlarına dokunulmamasının gerekliliğini vurgulamıştır. 1894 yılında Vatikan'da Doğu Kiliseleri ile ilgili yapılan toplantıda Propaganda Fide'nin başında Polonya kökenli Kardinal Mieczyslaw Ledóchowski bulunmaktadır. The Holy See: "The Congregation For The Evangelization of Peoples" (vatican.va) (Erişim 13 Ocak 2023); Peter Guilday, "The Sacred Congregation de Propaganda Fide (1622-1922)", *The Catholic Historical Review* 6/4 (1921), 484. Bekir Zakir Çoban, *Geçmişten Günümüze Papalık* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2009), 236.

2 Charles A. Frazee, *Katolikler ve Sultanlar Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*, çev. Cemile Erdek (İstanbul: Küre Yayınları, 2009), 284.

3 Uniat Kiliseler, Papanın üstünlüğünü tanıyarak Roma Katolik Kilisesi'yle birlik içerisinde gözükmele birlikte Latinlerden farklı olarak kendi geleneklerini de devam ettiren Doğu Katolik Kiliseleridir. Adrian Fortescue, *The Uniate Eastern Churches* (London: Burns Oates & Washbourne, 1923), 1-12.

4 Osmanlı Arşivi (BOA), *Hariciye Nezareti Siyasî Kısmı Belgeleri [HR.SYS]*, No. 1786, Gömlek No. 38.

5 Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*, çev. Ali Reşat (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999), 285.

6 BOA, *Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı [HR.TO]*, No. 88, Gömlek No. 49.

7 BOA, *Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı [Y.PRK.HR]*, No. 5, Gömlek No. 51.

8 BOA, *Babialı Evrak Odası Evrakı [BEO]*, No. 219, Gömlek No. 16358.

9 BOA, *HR.SYS*, No. 1768, Gömlek No. 51; The Holy See, "Lettera Apostolica Orientalium Dignitas Del Sommo Pontefice Leone XIII" (vatican.va) (Erişim 21 Ocak 2023).

10 The Holy See, "Leone XIII Lettera Apostolica Praelara Gratulationis" (vatican.va) (Erişim 18 Ocak 2023).

11 BOA, *HR.SYS*, No. 1785, Gömlek No. 16.

12 BOA, *HR.SYS*, No. 1768, Gömlek No. 48.

bahsederek Katolik Kilisesinin sorumluluğundan bahsetmiştir. Bununla birlikte yine de Katolik Kilisesi'nin yüzyıllar boyunca İncil'in yayılması için büyük gayret gösterdiğini ve hala da göstermekte olduğunu belirtmiştir.¹³

Papa, ilgili mektupta Katolik Kilisesinin dünya çapındaki misyonundan bahsettikten sonra konuyu Hıristiyanlar içerisindeki bölünmeye ve Roma Kilisesinin bağrından kopan kiliselerin oluşturduğu zaafa getirmiş ve bu konuda bir çalışma yapılmasının zorunluluğuna değinmiştir. "Her şeyden önce, insanlığın kurtuluşunun beşiği olan Doğu'ya sevgiyle bakıyoruz." diyerek Roma Katolik Kilisesi ile Doğu Kiliseleri arasında birkaç nokta dışında çok kesin çizgilerle belirlenmiş farklılıkların olmadığını, ayin, doktrin ve geleneksel açıdan bazı farklılıkların bulunduğunu belirtmiştir. Ancak Papa XIII. Leo, Doğu Kiliselerinden gelen muhalefetin can alıcı noktasının Roma papasının önceliği meselesinin olduğunu söyleyerek İsa'nın "Sen Petrus'sun ve ben kilisemi bu kayanın üzerine kuracağım"¹⁴ sözünü hatırlatarak papaların Petrus'un meşru halefi olduğunu vurgulamıştır. O, ayrıca II. Lyon ve Floransa Konsili'ne de atıf yaparak Latin ve Yunanlıların ortak bir kararlar Romalı papanın üstünlüğünü bir dogma olarak kabul ettiklerini belirtmiş¹⁵ ve bir anlamda Roma'nın şemsiyesi altında bir birleşmeye davet etmiştir.

2. BATIDA KONFERANSA DAİR DEĞERLENDİRMELER

1894 yılının başlarından itibaren kiliseler arasında birlik temalı haberlerin Batı menşeli gazete sütunlarında yer aldığı görülür. İlk haberler bir yıl önce Kudüs'teki evharistik kongreyi düzenleyen Kardinal Langenieux ile ilgilidir. Bu doğrultuda onun 1894'ün Şubat'ında "Şark Kilisesi'ne müteallik mesâli tetkik için"¹⁶ İstanbul'a geleceğine dair dedikodular ortaya çıkmıştır.¹⁷ Osmanlı Devleti'nin kulak kabarttığı bu konunun birkaç hafta sonra gerçekliği yansıtmadığı anlaşılmış ve Roma elçiliğinden gönderilen yazıda Langenieux'un Paris'ten Vatikan'a geldiği ve tekrar geri döndüğü belirtilmiştir.¹⁸

Batı kamuoyunda konferansa ilgili olarak hakkında yorum yapılan diğer bir kişi Katolik Ermeni Patriği Azaryan'dır. 1893'ün Mayıs'ında Kudüs'te gerçekleşen evharistik kongreye Katolik Ermeni Patriği Azaryan'ın katılımı Osmanlı tarafından engellenmişti. Batı basınının yakından takip ettiği bu engellemenin nedeni Azaryan'ın Batı başkentlerinde yapmış olduğu konuşmalardan Osmanlı'nın hoşnut olmamasıydı.¹⁹ Uniat kiliseleri içerisinde önemli derecede saygınlığı olan ve pek çok kilise probleminde arabuluculuk yapan Azaryan'ın²⁰ kiliselerin birleşimine yönelik böyle bir konferansa katılımı Vatikan çevrelerinin büyük arzusu olmuştur. Ancak Osmanlı Devleti'nin Kudüs'te olduğu gibi Vatikan'daki bu konferansa da Azaryan'ı gönderme konusunda çekinceleri vardır.²¹ Endişenin temel nedeni, medyaya kiliselerin birleşimi diye yansıyan konferans hakkında sürecin nereye varacağına Osmanlı devlet adamları tarafından kestirilememesi ve Ortodoks kökenli devletlerin nasıl tepki vereceğinin bilinmemesidir.²²

Bir önceki yıl Kudüs'te gerçekleşen evharistik kongre ile karşılaştırıldığında, Vatikan'daki bu yeni konferansa Batı basınının ilgisi de farklılaşmıştır. Kudüs'teki evharistik kongreye daha çok Roma, Viyana ve Paris'teki farklı medya grupları ilgi duymaktayken, Vatikan'da yeni düzenlenecek olan konferansa Roma ve Paris'in yanı sıra Petersburg²³ ve Münih basını dikkat kesilmiştir.²⁴ Almanya'da yayınlanan *Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung* gazetesinin 17 Ekim 1894 tarihli haberinde, Doğu ve Batı kiliselerinin birleşimi için düzenlenmesi kararlaştırılan kongreye Azaryan'ın katılımının Fransa tarafından engellendiği ve bunun da "hile ve desiseyle"²⁵ gerçekleştiğinden bahsedilmektedir. Engel olunmasının nedeni Papalık makamının Osmanlı Hükümeti ile olan ilişkisini kesmeye yöneliktir. Fransa kendi aracılığı ile bu işin gerçekleşmesini istediğinden süreci elinde tutmaya çalışmakta ve patriğe hoş görünmekle birlikte onun seyahatini tehir etmektedir.²⁶

Berliner Tageblatt gazetesi Azaryan'ın Roma'ya gönderilmemesinin sebepleri üzerinde durduktan sonra konuyu Papalığın Doğu Kiliseleri üzerindeki politikasına getirmiştir. Buna göre, Papa XIII. Leo'un başlıca düşüncesi, "şarkı şarkılılara iade etmek"tir.²⁷ Ancak papanın bu düşüncesi Vatikan'daki tüm kesim tarafından destek görmemektedir. Özellikle Propaganda Fide tarafından himaye edilen Fransız kökenli misyonerler Doğu Kiliseleri üzerindeki nüfuz ve iktidarlarını kaybetme korkusu yaşamaktadırlar. Dolayısıyla Fransa bunu kendi menfaati açısından uygun bulmamakta ve Kardinal Langenieux vasıtasıyla kongreyi engellemeye çalışmaktadır. Alman gazetesi konunun Osmanlı tarafını da irdeleyerek kongreyi padişahın da tasvip ettiğini, zira Osmanlı'daki sadece Doğu Katoliklerinin değil, Latin Katoliklerinin de devletin en sadık vatandaşları olduğunu belirtmektedir.²⁸

Dönemin arşiv belgeleri incelendiğinde *Berliner Tageblatt* gazetesinin Azaryan'la ilgili haberinde tashih edilmesi gereken pek çok yerin olduğu görülmektedir. Nitekim bunun farkında olan Osmanlı Hükümeti de büyükelçileri vasıtasıyla Batı başkentlerinde yapmış olduğu çalışmalarla haberin tekdizi için büyük çaba harcamıştır. Gazetede zikredilen Azaryan'la ilgili bilgilerin yanında Doğu-Batı kiliselerine dair işleyişle ilgili de yanlış değerlendirmeler vardır. Kudüs'teki evharistik kongreyi düzenleyen Kardinal Langenieux'un Fransız kökenli olduğu doğrudur, ancak ilgili kardinal Doğu Hıristiyanları ile ilgili Papa XIII. Leo'nun "Doğu, Doğulular ile din değiştirecektir."²⁹ politikasını savunan

13 The Holy See. "Leone XIII Lettera Apostolica Praeclara Gratulationis".

14 *Kitabı Mukaddes* (İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2003), Matta. 16: 17-23.

15 The Holy See. "Lettera Apostolica Orientalium Dignitas Del Sommo Pontefice Leone XIII".

16 BOA, BEQ, No. 357, Gömlek No. 6762.

17 BOA, BEQ, No. 357, Gömlek No. 6762; BOA, HR.SYS, No. 1782, Gömlek No. 53.

18 BOA, Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı [Y.A.HUS], No. 291, Gömlek No. 2; Y.A.HUS, No. 291, Gömlek No. 95; Hariciye Nezareti İdare [HR.İD], No. 2041, Gömlek No. 2.

19 *The Times*, "The Eucharistic Congress At Jerusalem" (12 Haziran 1893), 5; BOA, İrade Hususi [İ.HUS], No. 9, Gömlek No. 34; *The Times*, "The Eastern Churches" (26 Ekim 1894), 5.

20 BOA, Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı [A.MKT.MHM], No. 491, Gömlek No. 65; *Meclis-i Vükela Mazbataları* [MV], No. 11, Gömlek No. 76.

21 BOA, Hariciye Nezareti Petersburg Sefareti [HR.SFR.1], No. 97, Gömlek No. 69.

22 BOA, HR.SYS, No. 1318, Gömlek No. 39; HR.SFR.1, No. 98, Gömlek No. 46; BEQ, No. 520, Gömlek No. 38993.

23 BOA, HR.SYS, No. 1318, Gömlek No. 39.

24 BOA, HR.SYS, No. 28, Gömlek No. 95.

25 BOA, Y.A.HUS, No. 312, Gömlek No. 8.

26 BOA, Y.A.HUS, No. 312, Gömlek No. 8; HR.SYS, No. 28, Gömlek No. 86.

27 BOA, Y.A.HUS, No. 312, Gömlek No. 8; HR.SYS, No. 28, Gömlek No. 86.

28 BOA, Y.A.HUS, No. 312, Gömlek No. 8; HR.SYS, No. 28, Gömlek No. 86.

29 Catherine Nicault, *Kudüs (1850-1948)*, trc. Estreya Seval Vali (İstanbul: İletişim Yayınları, 2001), 179.

bir kişidir. Hatta papaya kongreden önce vermiş olduğu raporda Doğu'daki Katoliklerin rahatsızlıklarından bahsetmiş ve Vatikan'ın onların kilise geleneklerini korumaya yönelik düzenlemeler yapması gerektiğini savunmuştur. Propaganda Fide yanlıları ise, Papa XIII. Leo döneminde biraz daha esneklik sağlasalar bile daha çok Katolikleşme ile latinleşmeyi aynı çizgide gören bir düşünce yapısına sahip olup Kardinal Langenieux ise bu grubun düşüncesinin tam zıttı bir konumda yer almaktadır.³⁰

3. DOĞU KATOLİKLERİNİN DURUMU

Vatikan'daki konferans öncesi davetlilere bakıldığında Doğu Katolik Kilisesine mensup beş patriğin davet edildiği görülür. Bunlar Süryani Katolik, Melkit, Keldani, Katolik Ermeni ve Maruni patrikleridir. Patrik seviyesinde sadece Süryani ve Melkit patrikleri toplantıda hazır bulunmuş; Keldani Patriklik makamı boş olduğundan, Maruni patriği hasta olduğundan ve İstanbul'daki Katolik Ermeni patriği Sultan Abdülhamid tarafından gidişine izin verilmediğinden diğer üç patrik toplantıya katılamamışlar, onların yerine vekilleri iştirak etmiştir.³¹

Beş patriğin 1894 yılı itibarıyla teşkilatlanmasına bakıldığında Keldani Katolik Kilisesi'ne bağlı beş başpiskopos ve dört piskoposluk makamı olup nüfusun çoğunluğu Osmanlı topraklarındadır. Bunun yanında Hindistan Malabar'da da önemli miktarda Keldani bulunmaktadır. Maruni Kilisesi Halep, Beyrut, Şam, Sis, Baalbek, Trablusgarp, Cebâil ve Kıbrıs'tan oluşan sekiz başpiskoposluğu vardır. Süryani Katolik Kilisesine bağlı Halep, Bağdat, Babil ve Musul şehirlerinde dört başpiskoposluk vardır. Bunun yanında aynı kiliseye bağlı sekiz piskoposluk merkezi bulunmaktadır. Melkit Katoliklerin altı başpiskoposluk ve sekiz piskoposluğu, Katolik Ermenilerin ise beş başpiskoposluğu ile on dört piskoposluk merkezi bulunmaktadır.³²

Doğu Kiliselerinin bu dönemde birbirinden farklı sorunları da bulunmaktadır. Katolik Ermeni Patriği Azaryan kendi cemaati içerisinde reform yapmış ve sefeli Hasun zamanında zirveye çıkmış olan ihtilaf ve bölünmeleri azaltmış ancak bu defa cemaatin alafrağa takvimine geçme kararı dolayısıyla başka tartışmaların içerisine girmiştir. Dolayısıyla konferansın olduğu zaman diliminde Katolik Ermeni Patrikliği içerisinde önceki dönemlere göre daha sükunetli bir durum gözükse de liturji anlamındaki birtakım reformlar huzursuzluğa neden olmuştur.³³ Katolik Melkitler Roma'nın latinleştirme politikasına en çok karşı çıkanlardan biri olup, Roma'nın takvim meselesindeki dayatmalarına büyük mücadeleler vermiştir.³⁴ Diğer yandan Ortadoğu'da kendileri için potansiyel olan Grek Ortodokslarını latin mezhebine çeviren Papalık misyonları da onları rahatsız etmiş ve bu durum Papalık yetkililerine bizzat iletilmiştir.³⁵ Doğu Katoliklerinden Kudüs'teki kongreye patriklik seviyesinde tek katılan kişi olan Patrik Gregorios Yusuf burada yaşadıkları sıkıntıları tekrar Kudüs'teki Latin liderlere aktarmıştır. Kudüs'teki evharistik kongreden bir yıl sonra Vatikan'daki konferans sürecinde ise Gregorios Yusuf, tüm dünyadaki Katolik Melkitler üzerinde söz sahibi olmayı papadan istemişse de Papa XIII. Leo onu sadece 135 bin kişiden oluşan Osmanlı'daki Katolik Melkitler üzerinde yetkili kılarak isteğini geri çevirmiştir.³⁶

Doğu Katolikleri içerisinde Marunilerin diğer Uniat kiliselere göre ayrı bir yeri vardır. Hem diğer kiliselerden önce Katolik mezhebine geçmiş, hem de bir Doğu Kilisesi mensubu olsa da ayın olarak Roma Kilisesine yakın olmuştur.³⁷28/71-72; Donald Attwater, *The Catholic Eastern Churches* (London: The Bruce Publishing, 1935), 188. Diğer yandan 1891 yılında Roma'da Papalık tarafından Maruniler için bir okul açılmış, yapımına Papalığın öncülük ettiği bu okula Sultan Abdülhamid de on bin frank para göndermiştir.³⁸ Vatikan'daki konferansın gerçekleştiği zaman diliminde ise Maruni patrikliğinde bir boşluk bulunmaktadır. Mevcut patrik ağır hasta olduğu için toplantıya katılamamıştır. Dönemin arşiv belgelerine bakıldığında Osmanlı Devleti yeni patrik seçiminde Fransa'nın ve Papalığın müdahalesini azaltmaya çalışmakta ve patriğin yabancı devletlerin çıkarını gözetmeyen bir kişi olması için hassasiyet göstermektedir.³⁹

Doğu Katoliklerinden Keldaniler de latinleşme ile ilgili sorun yaşayan bir diğer gruptur. I. Vatikan Konsili'nde papanın yanılmazlığına karşı çıkan Keldani Patriği Yusuf Audo, Papa IX. Pius'tan büyük azar işitmişti. Keldani Kilisesi'nin özerk yapısına ve Osmanlı'nın hukukuna zarar verecek hiçbir kararı kabul etmeyeceğini söyleyen Patrik Yusuf İstanbul'a gelerek Sultan Abdülaziz ile de görüşmüş,⁴⁰ ancak daha sonra Vatikan'daki konseyin kararını kabul ettiğini belirtmişti.⁴¹ Keldani papazlarının dikkat çekici bir şekilde Batı başkentlerinde cemaatleri için yardım amaçlı para topladıkları gözükmektedir.⁴² Keldani Kilisesi mensupları 1893 yılında İstanbul'da bir kilise inşası yapmak istediklerinde papanın İstanbul temsilcisi buna karşı çıkarak Latin kiliselerinde ibadetlerini yapabileceklerini, aksi takdirde kendilerinden bir yardım beklememeleri gerektiğini belirtmiştir.⁴³

4. HİRİSTİYANLARIN BİRLİĞİ VE OSMANLI'YA TEHDİT ALGISI

Vatikan'daki konferansla ilgili Osmanlı'nın ilk algısı bu toplantıda Roma Kilisesi'yle Doğu Kiliselerinin birleşeceğine yöneliktir. Bu algıyı besleyen en önemli unsur Batı basınındaki haberlerdir.⁴⁴ Örneğin Belçika'da Katolik ruhbanlarına ait olan *Patriot* gazetesi, Doğu ve Batı kiliselerinin birleşimi için harcanan çabanın daha ileri bir noktaya taşınması için Osmanlı Hükümeti tarafından Papa XIII. Leo'ya teklif

30 *The Times*, "The Roman And Eastern Churches Conference" (25 Ekim 1894), 5.

31 BOA, BEO, No. 520, Gömlek No. 38993.

32 BOA, BEO, No. 520, Gömlek No. 38993; BOA, HR.SYS, No. 1785, Gömlek No. 13.

33 BOA, Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi [DH.MKT], No. 1802, Gömlek No. 49; *Sabah Gazetesi* (17 Receb 1308).

34 BOA, İrade Meclis-i Mahsus [I.MMS], No. 9, Gömlek No. 370.

35 Paolo Maggolini, "Changes and Developments of the Latin Patriarchate and the Melkite Catholic Church in the Post-Great War Lands of Palestine and Transjordan", *Social Sciences and Missions* 32 (2019), 250.

36 Frazee, *Katolikler ve Sultanlar Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*, 356.

37 İsmail Taşpınar, "Maruniler", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

38 BOA, MV, No. 66, Gömlek No.35.

39 BOA, Sadaret Eyalet-i Mümtaze Cebel-i Lübnan Evrakı [A.MTZ.CL], No. 1, Gömlek No. 39.

40 BOA, Hariciye Nezareti Mektubi Kalemi Evrakı [HR.MKT], No. 696, Gömlek No. 40.

41 Frazee, *Katolikler ve Sultanlar Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*, 366-369.

42 BOA, HR.SYS, No. 1769, Gömlek No. 56; HR.TO, No. 346, Gömlek No. 25.

43 BOA, Yıldız Perakende Evrakı Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı [Y.PRK.AZN], No. 6, Gömlek No. 78.

44 BOA, YA.HUS, No. 312, Gömlek No. 8; BEO, No. 520, Gömlek No. 38993; HR.SYS, No. 1785, Gömlek No. 14.

gittiğini yazmış, bu doğrultuda Brüksel'deki Osmanlı elçisi de 1 Kasım 1894 tarihli yazısında gazetede ki haberi İstanbul'a ileterek bilginin gerçekliğini sorgulamıştır.⁴⁵

Almanya'da yayın yapan *Berliner Tageblatt und Handels-Zeitung* gazetesine göre, Katolikler devletin en sadık tebaası olduğu için kiliselerin birleşimine dair Vatikan'ın politikası Osmanlı tarafından desteklenmekte, buna karşılık Osmanlı ile Papalığın uzlaştığı bu konu Kardinal Langenieux vasıtasıyla Fransa tarafından engellenmek istenmektedir.⁴⁶ İspanya Madrid'de yayın yapan *La Época* gazetesinde ise 21 Kasım 1894 tarihli nüshasında Roma'daki konferansın Sultan Abdülhamid tarafından uygun bulunduğu, Patrik Azaryan'ın da Vatikan'a gidişine izin verildiği belirtilmektedir.⁴⁷ Ancak dönemin diğer gazete ve belgelerine bakıldığında Sultan Abdülhamid tarafından Azaryan'a izin verildiğine dair tam zıt yönde haberler yer aldığından *La Época* gazetesindeki haberin yanlış olduğu anlaşılmaktadır.

Batı kamuoyunda kiliselerin birleşimine dair birbirine benzer veya farklı içerikli haberler bazı kesimleri heyecanlandırırken diğer bir kesimi ise endişeye sevk etmiştir. Örneğin, Fransa'nın Ermenileri ve Doğu Hıristiyanlarını himaye etmesine yönelik teşebbüsler Rusya ve Almanya'yı oldukça fazla rahatsız etmiştir. Çünkü uzun zamandır Doğu Hıristiyanları üzerinde söz sahibi olan Fransa bu konferans ile daha da avantajlı hale gelebilecektir.⁴⁸

Dönemin Rus basını, Papalığın Doğu-Batı Kiliselerini birleştireceğine yönelik bilgiler zikrederek bunun Rusya için oluşturacağı riske değinmiştir.⁴⁹ Almanya'da yayın yapan *Allgemeine Zeitung* gazetesi "Papa ve Şark Kiliseleri" başlıklı haberinde Vatikan'daki konferansın Ermenilere bakan tarafını ele almıştır. Gazeteye göre, Doğu Kiliselerinin saygınlığını kazanmış ve Şark Katolikleri Birliğinin vekili olan Katolik Ermeni Patriği Azaryan'ın konferansa gitmesine Osmanlı'dan izin çıkmayışı bir zorunluluk olup, bu durum normal karşılanmalıdır. Çünkü Papa XIII. Leo, Doğu Kiliselerini bir araya getirmekten ziyade Osmanlı Ermenilerine özerk bir yönetim oluşturma çabası içerisindedir. Bu konuda Osmanlı ile Rusya'nın politikası çakışmaktadır. Çünkü Rus topraklarında da Ermeni nüfus hayli fazla olduğu için Rusya bu birleşmeden zarar görecektir. Diğer yandan birleşme Rum Ortodokslar açısından da Rus politikalarına terstir. Fransa ise Rusya'yı gücendirmemek için Katolik Ermenilerin hürriyetlerini elde etme konusundaki çabalarına destek vermemektedir.⁵⁰

Konferansla ilgili Batıda ortalıkta dolaşan dedikodular karşısında Osmanlı Devleti de Roma elçisi vasıtasıyla süreci yakından takip etmekte, hatta ilgili elçilik tarafından görevlendirilen Roma şebkenderi konuya dair sürekli haber aktarmaktadır.⁵¹

Dönemin gazeteleri ve arşiv belgelerine bakıldığında Osmanlı'nın Vatikan'daki konferans hakkında endişeli bir tutum içerisinde olduğu dikkati çeker. Bunun nedeni büyük ihtimalle geçmişte Doğu Katolikleri ile ilgili yaşanmış olumsuz tecrübelerdir. Papalığın Doğu Kiliselerinin iç işlerine karışması Sultan Abdülaziz döneminde Osmanlı'nın idari yapısına ve hukuk sistemine bir müdahale olarak algılanmış ve bu süreçte Osmanlı ile Papalık arasında problemler yaşanmıştır.⁵² Vatikan'daki konferansta da böyle bir problem yaşanabileceği kaygısıyla Osmanlı'nın konuya hassas yaklaşmış olması muhtemeldir. Çünkü Roma Büyükelçisi Mahmut Nedim Paşa da Roma'daki din görevlilerinden konferansın Osmanlı'nın idari yapısına zarar verip vermediğini sorgulamaktadır. Roma elçisinin patriklerden aldığı bilgi doğrultusunda Osmanlı'nın hukukuna zarar verecek bir durumun olmadığı, böyle bir durum ortaya çıkması halinde Doğulu patriklerin konferanstan çekileceği anlaşılmıştır.⁵³ Diğer yandan Melkit ve Süryani patrikleri de kiliselerin birleşmesine dair gösterilen çabanın beyhude olduğunu söylemesinin yanında, konferansın amacının daha çok ecnebilerin zaman zaman Doğu Kiliselerine yapılan müdahaleleri engellemeye yönelik olduğunu belirtmiştir.⁵⁴

Papalık görüşüne yakın olan *L'itali* gazetesinin 29 Kasım 1894 tarihli ve "Kiliseler Birliği (L'union des Eglises)" başlıklı haberine bakıldığında da konferansla birlikte Katolik Ermenilere ayrı bir siyasi yapı oluşturmaktan ziyade dağınık halde bir yapı arz eden Doğu Katoliklerinin bir araya getirmeye yönelik bir çaba söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Gazete, Patrik Azaryan'ın gönderilmeme sebebini ise daha farklı bir şekilde değerlendirmiştir. Buna göre, Sultan II. Abdülhamid Katolik Ermenilere lütfukar olmasının yanında Patrik Azaryan'ı da özel yetkilendirilmiş bir memur (memuriyet-i mahsûsâ) olarak Roma'ya pek çok kez göndermiştir. Dolayısıyla sorun Azaryan'ın şahsına olan güvensizlikten ziyade Hıristiyan birliği konusunda onun oynayabileceği role yöneliktir. Padişah konferansa karşı tamamen bir güvensizlik duymamakla birlikte Hıristiyanların birliği konusunda endişelidir. Çünkü Osmanlı'da oturan Hıristiyanlar çok büyük bir nüfusu teşkil ediyor olsalar da dağınık halde olduklarından zayıf bir konumdadırlar. Eğer onlar tek bir kilise altında toplanırlarsa Müslümanlara karşı şimdi olduğundan daha fazla bir mevki elde edeceklerdir.⁵⁵

Osmanlı Arşiv Belgelerine bakıldığında Katolik Ermenilerden bahseden bilgiler onların Osmanlı'ya karşı olan tutumlarından daha çok kendi cemaat içerisinde yaşadığı problemlerdir. Katolik Ermenilerin cemaat içi problemi uzun zaman boyunca Osmanlı için sorun teşkil etmiştir. Osmanlı Devleti'nde yaşayan Ayrılmış Doğu Kilisesi mensuplarının Osmanlı ile olan idari işleri genellikle Ermeni Kilisesi'nin aracılığıyla yürütülmekte iken,⁵⁶ 1830 yılında Katolik Ermeni Patrikliğinin kurulması ile Doğu Katolik (Uniat) kiliselerin işleyişi de bu patrikliğin yönetimine verilmiştir. Zamanla diğer Uniat Kiliseler kendi işlerini patriklikleri vasıtasıyla yürüttüklerinden ve ilerleyen süreçte eski cemaatleri arasında problemler çıktığından,⁵⁷ sonrasında da bu tür problemlere yabancı devletler müdahil olduklarından Osmanlı,

45 BOA, Y.A.HUS, No. 314, Gömlek No. 35; BOA, HR.SYS, No. 1785, Gömlek No. 15.

46 BOA, Y.A.HUS, No. 312, Gömlek No. 8.

47 BOA, Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği [Y.PRK.TKM], No. 33, Gömlek No. 55.

48 BOA, Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal [Y.PRK.AZJ], No. 28, Gömlek No. 23.

49 BOA, HR.SYS, No. 1318, Gömlek No. 39; HR.SFR1, No. 98, Gömlek No. 46.

50 BOA, HR.SYS, No. 1785, Gömlek No. 12; HR.SYS, No. 1785, Gömlek No. 13.

51 BOA, HR.SYS, No. 1785, Gömlek No. 16.

52 *Levant Herald*, "Encore La Question Armenienne Catholique" (04 Haziran 1870); *Levant Herald*, "La Question Armeno-Catholique" (26 Mayıs 1870); *Levant Herald*, "Les Armeniens Catholiques" (14 Ocak 1871); BOA, İ.MMS, No. 41, Gömlek No. 1665.

53 BOA, BEQ, No. 520, Gömlek No. 38993.

54 BOA, HR.SYS, No. 1785, Gömlek No. 11; HR.SYS, No. 1785, Gömlek No. 16.

55 BOA, BEQ, No. 520, Gömlek No. 38993.

56 BOA, Cevdet Adliye [C.ADL], No. 25, Gömlek No. 1502.

57 BOA, C.ADL, No. 91, Gömlek No. 5483.

genellikle dış müdahalelere açık ve kamu düzenini tehdit eden bu gibi durumlardan rahatsız olmuş, müdahale etmek zorunda kalmıştır.⁵⁸ İslahat Fermanı'nın ilanı sonrası (1856) Fuat Paşa bu soruna bir nebze olsun katkısı olur düşüncesiyle Osmanlı'daki Katolik tebaanın bir millet reisi altında toplanmasına ve Müslüman çocuklarla birlikte aynı çatı altında eğitim almasına yönelik birtakım düzenlemeler yapmak istediğine dair Kardinal Barnabo'ya bir yazı gönderse de buna olumlu bir cevap alamamıştır.⁵⁹ Dolayısıyla koşullar değiştiğinden 1894 yılında Vatikan'da yapılan konferans sırasında Doğu Katoliklerinin Vatikan'la birliğine dair Sultan II. Abdülhamid'in kaygısı olmuş olabilir, ancak buna dair Osmanlı Arşiv Belgelerinde açıkça bir bilgi geçmemekte, daha çok konu yabancı elçileri de etkileyerek uluslararası bir soruna dönüşme riski merkezinde ele alınmaktadır. Çünkü Osmanlı Devleti özellikle Hıristiyanlar üzerindeki yabancı müdahaleden rahatsızlık duymaktadır. Hatta Fransa'nın Katolikler üzerindeki etkisini azaltmak için Vatikan'da orta elçilik seviyesinde Müslüman bir kişinin görevlendirilmesi ve onun aracılığıyla Katolik Hıristiyanların meselelerinin çözümüne dair Osmanlı tarafından girişimde bulunulmuşsa da Vatikan'dan buna olumlu bir karşılık alınamamıştır. Dikkat çeken diğer bir taraf ise Fransa'nın Katolikler üzerindeki hakimiyetinden rahatsız olan Alman İmparatorunun da Sultan Abdülhamid'e bu yönde tavsiyede bulunmuş olmasıdır.⁶⁰

5. KİLİSE LİTURJİSİ VEYA İDARESİ SORUNU

Doğu Kiliselerin birleşimi hakkında Osmanlı Devleti'nin tavrına dair dönemin gazetelerinde çok farklı yorumlar yapılmıştır. Hıristiyanların sayısının Osmanlı'ya oluşturacağı tehdit, yabancı konsolosların tepkisinden çekinme, Azaryan'ın Avrupa mahfillerinde farklı konuları gündeme getirmesi gibi pek çok konu bu tavrın içeriğine dahil edilebilir.⁶¹ Ancak bunlardan en ilginç yorum Papalığın arka kapı diplomasisinin de sözcüsü olan *L'itali* gazetesinde geçen bilgilerdir. Gazete, Papalığın konuya kilise liturjisinden daha farklı bir boyutta yaklaştığını belirtir. Buna göre, Doğu Kiliseleriyle Roma Kilisesi arasındaki fark cüzi olup daha çok teferruata yönelik konulardır. Örneğin, Doğu'daki kiliselerde yapılan ayinlerde Latince yerine yerel dillerin kullanımı, rahiplerin evlenmesine izin verilmesi gibi konular olup, bunlar da küçük bazı farklılıklardır. Papanın konferansta esas çözüme kavuşturmak istediği konu ise Doğu Kiliselerin papanın üstünlüğünü kabul etmelerini sağlamak ve bu doğrultuda onların bir kilise yönetimi şekillendirmelerini sağlamaktır.⁶²

L'itali gazetesi, Protestan mezhebinin din-devlet ilişkisi örneğinden hareketle Doğu Katoliklerinin mevcut yapılanmasının Vatikan için oluşturduğu risklere değinmiştir. Buna göre, Doğu Katolikleri Protestan kiliseleri gibi milli bir kilise şekline bürünmüş olup, idari ve ruhani yapılanmaları tabi oldukları devlete bağlıdır. Kiliseler devletin bir organı gibi gözüktüğünden mezhep tartışmaları da bu minvalde çözülmeye çalışılmakta; dolayısıyla bu durum Hükümetler için faydalı olsa da Katolik Kilisesinin aleyhine işlemektedir. Bu sorunların üstesinden gelmek için Doğu Kiliselerinin Roma Kilisesi ile bir araya gelmesi, sürecin gözden geçirilip gerekli iyileştirmelerin yapılması gereklidir. Mesele çözüme kavuşturulduğu takdirde artık kilisenin başı devletler değil, papa olacak ve Doğu Kiliseleri de Hükümetlerin vesayetinden kurtularak bir güç ve nüfuz elde edeceklerdir.⁶³

L'itali gazetesinde geçen bilgiler değerlendirildiğinde, Roma Katolik Kilisesi'nin Doğu Katolikleri ile ilgili ile bütünleşik yeni bir yapılanma önerisinin devlet içinde hesap verilebilirlikten uzak, bağımsız bir yapılanmaya yönelik olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu düşünce Osmanlı'nın millet sistemi çerçevesindeki idari yapılanmasına ters bir durumdur. Çünkü Fatih Sultan Mehmet'ten itibaren patriklere kendi cemaatinin istatistiklerini tutma,⁶⁴ vergi toplama⁶⁵ ve nikah kıyma⁶⁶ gibi birtakım yetkiler verilmişse de merkezi yönetimin gücünün dini liderlerle paylaşılması gibi bir durum söz konusu olmamıştır.⁶⁷

L'itali gazetesindeki yapılan diğer bir değerlendirme ise Ortodoks mezhebi ile alakalıdır. Buna göre, Ortodoks devletler bu konferansı engellemek için büyük çaba içerisine girmişlerdir. "Papanın yönetimi altına tabi olmaktan ziyade kendi nüfuzlarına tabi bir kiliseye almış olan Ortodoks devletler kiliselerin birleşmesinden korkup, bunu engellemeye çalışmaktadır." ifadesiyle bir anlamda Vatikan'da düzenlenen konferansın neticesinde birleşmenin Ortodoksların işine gelmeyeceği ve bunun kötü bir örnek olduğu gazete tarafından dile getirilmektedir.⁶⁸

6. KONFERANS'TA ALINAN KARARLAR

Katolik Ermeni Patriği Azaryan Roma'daki konferansa katılamamış olsa da onun hazırlamış olduğu taslak rapor çerçevesinde görüşmeler yapılmıştır. Onun raporuna göre, Doğu Katolikleri arasında mezhepsel bir uzlaşının oluşabilmesi için Doğu usulünü bilen misyonerlerin görevlendirilmesi gerekmektedir. Doğuda görev yapan misyonerler uzun zamandan beri bu düşüncüyü Papalık makamına telkin etmekte iseler de Vatikan tarafından olumlu karşılık alınamamıştır.⁶⁹

Osmanlı Arşiv Belgelerinde ve yabancı gazetelerde Patrik Azaryan'ın taslak metninden sıkça bahsedilmesine ve bunun Roma'da nasıl bir heyecan uyandırdığına dair bilgiler geçmesine rağmen⁷⁰ bu taslak metnin tümünü içeren bir belgeye rastlanmamıştır. Ancak o, konferansın bitiminden beş gün sonra (5 Aralık 1894) Sadarete göndermiş olduğu yazısında, Vatikan'daki gelişmelerin Osmanlı'yı ilgilendiren iki temel kısıma dikkat çekmiştir. Bunlardan ilki, konferansta alınan kararların dış müdahaleleri azaltacağından Doğu Katolik Kiliselerinin lehine olması; ikincisi ise alınan kararların Osmanlı Hükümetinin menfaatine herhangi bir zarar vermemesidir. Azaryan bu temel gerekçeleri zikrettikten sonra kongrede alınmış olan aşağıdaki on iki maddeye değinmiştir.

58 BOA, Bab-ı Asafi Vakanüvislik Kalemî [A.VKN], No. 1, Gömlek No. 12; Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Name-i Hümayun Kalemî [A.DVN.NMH], No. 4, Gömlek No. 12.

59 BOA, HR.70, No. 427, Gömlek No. 47.

60 BOA, Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik [Y.PRK.EŞA], No. 29, Gömlek No. 43.

61 The Times, "The Eastern Churches", 5.

62 *L'itali*, "L'Union des Eglises".

63 *L'itali*, "L'Union des Eglises".

64 BOA, Cevdet Dahiliye [C.DH], No. 138, Gömlek No. 6898; BOA, HR.MKT, No. 218, Gömlek No. 87.

65 BOA, İbnülemin Maliye [İE.ML], No. 12, Gömlek No. 1040.

66 BOA, Yabancı Arşiv Bulgaristan [YB.04], No. 2, Gömlek No. 93; Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Kalemî [A.DVN], No. 23, Gömlek No. 99.

67 BOA, Ali Emiri Selim III [AE.SSLM.III], No. 205, Gömlek No. 12185; Bab-ı Asafi Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri [A.DVNSMHM.d], No. 115, Gömlek No. 1433.

68 *L'itali*, "L'Union des Eglises".

69 *L'itali*, "L'Union des Eglises".

70 BOA, BEQ, No. 520, Gömlek No. 38993; *L'itali*, "L'Union des Eglises"; HR.SYS, No. 1785, Gömlek No. 16.

1. Osmanlı Devleti'ne gelen yabancı (ecnebi) din adamları yalnızca yabancıların dini işleriyle uğraşacak, Doğu Katolik cemaatinin dini işlerine kesinlikle müdahalede etmeyecektir. Katolik patriklerinin hukuklarını ve onların kendilerine ait geleneklerini ihlal edecek bir davranış içerisinde olmayacaklardır. Osmanlı Devleti vatandaşı olan Katolikleri, Latin (Frenk) ayinine teşvik eden yabancı papazlar ağır bir dini cezaya çarptırılacak ve buldukları görevden de el çektirilecektir.
2. Osmanlı vatandaşı olan Katoliklerin dini işlerini yürütmede kendi ayinini uygulayan bir rahip yoksa, yabancı din adamları herhangi bir müdahalede bulunamayacaktır.
3. Yabancı ruhban okullarında eğitim gören hayli miktarda Osmanlı vatandaşı Katolik öğrenci vardır. Bu öğrencilerin eğitim ve dini işleri şimdiye kadar Latin (Frenk) rahipleri vasıtasıyla yapılmaktaysa da bundan sonra bu görevler kendi millettaşları ve patrikleri tarafından gönderilen rahipler aracılığıyla yapılacaktır.
4. Erkek öğrencilerle ilgili alınan önlem Latin (Frenk) rahipleri tarafından idare edilen kız okulları için de geçerlidir.
5. Bundan böyle papanın bilgisi ve izni olmaksızın Latin rahipleri Osmanlı'da erkek-kız mektep ve manastırları ihdas edemeyecektir.
6. Osmanlı Devleti'nde meskün Katolik patrik ve piskoposlarının ortaya koyduğu bazı ruhani işlere Latin rahipleri de riayet edecek ve bunun hilafında bir hak ve salahiyetleri olmayacaktır.
7. Osmanlı Katoliklerinden olup bundan önce Latin ayinine geçmiş olanlar Latinliklerini terk edecek ve patriklerinin ruhani dairesine döneceklerdir.
8. Latin ve Doğu Katolikleri arasında meydana gelecek izdivaç durumunda şimdiye kadar olduğu gibi Latin ayininden olan tarafın Doğu Katolik ayinine mensup taraf üzerine hiçbir üstünlük hakkı olamayacaktır.
9. Doğu Katolik patrikliğine mensup olup yabancı bir ülkede oturan kişiler, ecnebi ülke vatandaşlığına sahip olsalar bile kendi patriklerinin ruhani egemenliği içerisinde sayılacaklardır.
10. Yabancı Latin rahip veya rahibeler Doğu Katolik patriklerinin izni olmaksızın hiçbir Doğulu Hıristiyan'ı kendi tarikatlarına dahil edemeyecektir.
11. Ermeni, Yakubi veya Rumlardan biri Katolik mezhebine geçmek istediğinde ve kendi mensup olduğu Patrikliğe ait bir din adamı bulunmadığında buldukları mahaldeki Latin din adamına müracaat etseler bile kendi patriği tarafından oraya bir rahip gönderildiği takdirde Latin rahibin idareye bir hakkı olmayacak, görevi bırakarak dini işler o kişinin kendi rahipleri tarafından gerçekleştirilecektir.
12. Patrikler ve dini liderler ruhani işleri yerine getirmek için Roma'ya gittiklerinde, Şarkta bulunan papa vekilleri onlara kesinlikle müdahalede etmeyecektir.⁷¹

Katolik Ermeni Patriği Azaryan, Papalığın aldığı kararlar diye aktardığı yukarıdaki maddeleri sıraladıktan sonra Osmanlı'daki yabancı okulların faaliyetlerine değinmiştir. Ona göre Papa XIII. Leo, Osmanlı'daki Gayrimüslim vatandaşların çocuklarının ecnebi rahiplerden ziyade yerli Hıristiyanlar tarafından eğitilmesi taraftardır. Bunun için de yabancılarla ihtiyaç duyulmayacak şekilde yerli Hıristiyan rahiplerinin gözetiminde okullar açılmalıdır. Latin rahiplerinin daha önce elde ettikleri imtiyazları ortadan kaldıracak bir eğitim ortamının oluşturulması gerekmektedir. Bu durum Osmanlı'nın da menfaatine olacaktır.⁷²

7. ORIENTALIUM DIGNITAS (DOĞUNUN ONURU) İSİMLİ APOSTOLİK MEKTUP

"Doğunun Onuru" başlığıyla yayınlanan apostolik mektubun oluşum sürecine bakıldığında, Haziran 1894'ten itibaren Papa XIII. Leo'nun farklı yerlerde yapmış olduğu konuşmalarla mektubun zemininin hazırlandığı ve Vatikan'da düzenlenen birlik konferansı ile genel çerçevesinin şekillendiği anlaşılmaktadır. Apostolik mektupta Papa XII. Leo, "Her zaman büyük saygı duyduğumuz Doğuluların disiplinin korunmasına büyük özen gösteriyoruz." diyerek Doğu Kiliseleri ile ilgili politikasını ortaya koymuş ve bunu Hıristiyanlığın ilk döneminde Doğu Kiliselerinin üstlendiği görevlerle ve Roma Katolik Kilisesi ile Doğu Kiliseleri arasındaki ilişkilerle örneklemiştir.⁷³ Buna göre, tüm kiliselerin başı olan Roma Kilisesi Hıristiyanlığın ilk dönemlerinden itibaren Doğu Kilisesine karşı sevgi ve saygıda kusur etmemiştir. XIX. yüzyılda da Roma Katolik Kilisesi Doğulu Hıristiyanlar için bir çaba içerisinde olmuş ve bu amaçla Papa IX. Pius onların ihtiyaçlarını gidermek için bir takım kurumsal yapılar oluşturmuştur. Papa XIII. Leo'nun kendisi de ilk makamına oturduğu andan itibaren hızlı bir çaba içerisinde girişmiş ve bu amaçla Katolik Ermeni, Maruni, Katolik Bulgar ve Melkitler için farklı yerlerde okullar açarak Doğu-Batı kiliseleri arasında bir yakınlaşma oluşturmuştur.⁷⁴

Papa XIII. Leo apostolik mektubunda, 24 Aralık 1743 tarihinde Papa VIX. Benedikt tarafından Katolik Melkit Patrikliğine verilen haklardan da bahsetmiştir. Ona göre Papa Benedikt tarafından Doğulu Katoliklere verilmiş olan hakların ortaya çıkan yeni ihtiyaçlar doğrultusunda genişletilmesi gerekmektedir. Çünkü uzun zamandır Doğu Katolikleri tarafından Papa XIII. Leo'ya bu yönde çağrılar yapıldığı için ihtiyaç hasıl olmuş ve dolayısıyla durumun bir bütün olarak görülebilmesi ve daha iyi anlaşılabilmesi için Doğulu Katolikler Roma'ya çağırılmıştır.⁷⁵

Papa XIII. Leo bir anlamda Papa Benedikt'in vermiş olduğu haklar çerçevesinde, hatta onun da ilerisinde yeni bir şeyler söylemek istediğini belirtse de Osmanlı Arşiv Belgelerine yansıyan Melkit Katoliklerin şikayetlerine bakıldığında sorunun kök nedeninin Papa XIV. Benedikt tarafından verilen hakların zamanla uygulanmamasından kaynaklandığı anlaşılmaktadır. Yaşanan sorunlar nedeniyle Katolik Melkitler Şam Valisi Mehmet İzzet Paşa'ya başvurmuşlar ve kendilerine Papa XIV. Benedikt tarafından verilmiş olan hakların suretini dilekçelerine ekleyerek Papalığın Doğu'daki misyonerleri tarafından latinleştirilmelerine karşı çıkmışlardır.⁷⁶

Roma'daki konferansla ilgili Patrik Azaryan'ın Hükümete sunmuş olduğu yazıyla Papa XIII. Leo'nun apostolik mektubu karşılaştırıldığında genel kurgu açısından benzerlik varsa da bazı noktalarda farklılıklar göze çarpar. Örneğin evlilik konusu Azaryan'ın yazısında dikkat

71 BOA, Sadaret Mektubi Mühimme Kalemi Evrakı [A.MKT.MHM], No. 748, Gömlek No. 14.

72 BOA, A.MKT.MHM, No. 748, Gömlek No. 14.

73 The Holy See. "Lettera Apostolica Orientalium Dignitas Del Sommo Pontefice Leone XIII"; BOA, HR.SYS, No. 1768, Gömlek No. 51.

74 The Holy See. "Lettera Apostolica Orientalium Dignitas Del Sommo Pontefice Leone XIII".

75 The Holy See. "Lettera Apostolica Orientalium Dignitas Del Sommo Pontefice Leone XIII".

76 BOA, İ.MMS, No. 9, Gömlek No. 370.

çekmekteyse de bu tür davaların herhangi bir düzenleme yoksa Papalığa bağlı delegelere bırakılmaması ancak Vatikan'daki Propaganda Fide aracılığıyla görülmesi istenmesi konusu⁷⁷ onun yazısında geçmemektedir. Osmanlı Hükümeti tarafından böyle bir maddenin hoş karşılanmayacağı kaygısıyla Azaryan'ın yazısında Propaganda Fide konusu zikredilmemiş olabilir. Diğer yandan Doğu patriğinin, ruhani yönetimini emanet edeceği kendi ayinini uygulayan bir rahibin olmadığı yerde ekmeğin mayalı veya mayasız kullanımı gibi ayini etkileyen durumların yanında idari yapılanmaya dair de bazı kararlar Azaryan'ın yazısında yoktur. Azaryan'ın yazısında 12 karar maddesi zikredilirken, apostolik mektubun orijinalinde 13 madde vardır. İlave olan madde ise Katolik Melkit Patrikliğinin yargısal yetkisinin Osmanlı sınırları içerisindeki Melkitler için geçerli olduğudur.⁷⁸

8. KATOLİK KİLİSESİ AÇISINDAN KAZANIMLAR VE RİSKLER

Vatikan'daki konferansın Katolik Kilisesi açısından önemli kazanımları olmuştur. Öncelikle Papa IX. Pius döneminin tersine Papa XIII. Leo'nun uzlaşım temelli yaklaşımı Roma Katolik Kilisesinin Doğu Kiliseleri içerisindeki sempatisini arttırmıştır. Papa XIII. Leo, yayınladığı apostolik mektubu ile Doğu Kiliselerine haziran ayında göndermiş olduğu davet mektubundaki vaatlerin de ötesinde işler yapmıştır. Doğu'daki Latin tarikatların işleyişine dair temel kurallar koyması ve onların yerel dini hiyerarşilerle iş birliğine dair tanımlamalar getirmesi Roma Katolik Kilisesi ile Doğu Kiliselerinin iş ve işleyişi açısından önemli bir kazanımdır. Diğer yandan Vatikan'ın bu tavrı Trent Konsili'nden (1545-1563) beri devam eden dışlayıcı anlayıştan geri adım atıldığını ve Doğu Katolikleri ile ilgili daha özenli bir dil kullanılmaya çalışıldığını göstermektedir.⁷⁹

Konferansta ortak bir anlayış çerçevesinde Doğu Katolikleri ile ilgili önemli kararlar alınmışsa da bu kararların sahaya yansımada veya teoriden pratiğe geçilmesinde problemler yaşanmış, dolayısıyla Latin misyonerlerin eski alışkanlıklarından vazgeçmemeleri Doğu'daki Hıristiyanlar için bir risk olarak kalmıştır. Doğuda görev yapan pek çok misyoner Katolik olmanın latinleşmekten geçtiğini savunmuş ve Papa XIII. Leo'nun apostolik mektubunu ciddiye almamıştır. Ancak tuhaftır ki Doğu'da Katolikler kiliselerin haklarına herhangi bir tecavüz olduğunda yine kendilerini XIII. Leo'nun apostolik mektubu ile savunmak zorunda kalmış ve yaşanan gelgitler beraberinde Roma Katolik Kilisesine karşı güven kaybına sebebiyet vermiştir.⁸⁰

Papanın Doğu Katolik Kiliseleri ile ilgili müspet söylemine rağmen misyonerlerin menfi tavırları ve uygulamadaki çelişkiler Roma Katolik Kilisesinin Latin misyonerlerle ciddi mücadele etmek istemediği ya da onlarla baş edemediği yönünde bir kanaate yol açmıştır. Örneğin Papa XIII. Leo, Doğu Katolik Kiliselerinin ayinlerine ve geleneklerine saygı göstermeyen Latinlerin görevden alınmasına kadar varan ciddi cezalar öngörmesine rağmen, yaşanan suistimallere karşılık gereken cezaların Papalık tarafından verilmemesi Roma Kilisesine karşı kuşku- kuları daha da arttırmıştır. Papanın resmi beyanı ne olursa olsun aslında Roma tarafından Doğuların latinleştirilmesi için gizli talimatlar verildiği ve papalık direktiflerinin sadece göstermelik olduğuna yönelik söylentiler yayılmıştır. Hatta Roma papasının Doğulu Katolikler için "Latinleştirin, latinleştirin. Doğular Latin olmadıkları sürece, bölünmenin kökleri kalacaktır." dediğine dair ortalıkta dolaşan dedikodular güvensizliği daha da artırmıştır.⁸¹

SONUÇ

1894'ün Kasım'ında Vatikan'da Doğu Katolik Kilisesi mensupları ile birlikte yapılan konferans ve sonunda alınan kararlar Roma Katolik Kilisesi ve Doğu Katolik Kiliseleri açısından bir dönüm noktasıdır. Böyle bir sonucun elde edilmesinde İtalya tarafından baskı altında tutulan Papalığın kendine bir alan açma gayretinin yanında Papa XIII. Leo'nun kilise yönetimini daha şeffaf hale getirme anlayışı da etkili olmuştur. Papa XIV. Benedikt zamanında Doğu Kiliselerine birtakım haklar verilmiş olsa da sahada bunun karşılığı tam olarak görülmemiştir. Kilise tarihinde en uzun dönem Papalık yapmasıyla meşhur olan Papa IX. Pius da Doğu Katolik Kiliseleri ile ilgili açılım yapmak isterken tam tersi istikamette uyguladığı politikalarla Doğu Katolik Kiliselerini kaybetme riskiyle karşı karşıya gelmiştir. Bunda da en önemli etken, Papa IX. Pius'un Doğu Katolik Kiliselerinin geleneklerini göz ardı eden bir yaklaşımla onları Roma Katolik Kilisesi'ne bağlama çabasıdır. Süreci iyi okuyan Papa XIII. Leo, Doğu Katolik Kiliseleri ile ilgili hazırlanan raporlar doğrultusunda selefinin yaptığı hataların farkında olduğundan Papalık makamına geldiği ilk dönemden itibaren yumuşak bir politika takip etmiştir. 1894'ün Kasım'ında Vatikan'da yapılan birlik temalı konferans ve ardından yayınlanan apostolik mektup, bunun en zirve göstergesi olduğu söylenebilir.

Papa XIII. Leo Vatikan'daki toplantıya katılan Doğu Katolik liderlerinin Osmanlı vatandaşları olduğunu bildiği için Osmanlı'nın resmi yetkilileri ile ilişkilerini sıcak tutmaya dikkat etmiştir. Osmanlı Arşiv Belgelerine ve dönemin gazetelerine karşılaştırmalı olarak bakıldığında Osmanlı yetkilileri kilise ile ilgili toplantıya mesafeli yaklaşırsa, hatta Patrik Azaryan'ı Roma'ya göndermese de zamanla elçiler vasıtasıyla gelen bilgiler doğrultusunda süreci daha soğukkanlı bir şekilde yönetmiştir.

Bu çalışmadan çıkarılabilecek sonuçlardan biri de "şark sorunu" kavramı ile ilgilidir. Kaynaklarda genellikle Batılı devletlerin Osmanlı üzerindeki stratejik ve politik rekabetleri bağlamında ele alınan bu konunun dini tarafı eksik bırakılmaktadır. Dolayısıyla siyasi ve askeri değerlendirmeler yapılırken meselelerin dini boyutunun göz ardı edilmesi çalışmaların bütünlüğü açısından eksik olacaktır. Osmanlı Devleti'nde Şark Kilisesi Sorunu daha çok Uniat Kiliselerin Papalıkla olan ilişkilerinde ortaya çıkmıştır. Ancak bu konunun sadece Vatikan'da değil, Avrupa'nın farklı başkentlerinde atölye çalışmalarlarıyla pişirildiği dönemin arşiv belgelerinden ve gazetelerinden anlaşılmaktadır.

Sonuçta 1894 yılında Papa XIII. Leo'nun Doğu Katolik Kiliseleri ile ilgili birlik çalışmaları ve düzenlenen toplantılarda yapılan karşılıklı görüşmeler sonucunda ortak mutabakata varılması Doğu-Batı Kiliseleri açısından önemli bir kazanımdır. Ancak iki kilise açısından bu

77 The Holy See, "Lettera Apostolica Orientalium Dignitas Del Sommo Pontefice Leone XIII".

78 The Holy See, "Lettera Apostolica Orientalium Dignitas Del Sommo Pontefice Leone XIII".

79 John Whooley, "The Armenian Catholic Church: A study in History and Ecclesiology", *HeyJ XLV* (2004), 423-424.

80 Maximos IV Sayegh, *The Eastern Churches and Catholic Unity* (New York: Herder and Herder, 1963), 115, 120.

81 Sayegh, *The Eastern Churches and Catholic Unity*, 182-185.

sürecin istenilen seviyede olumlu karşılığı kısa zamanda tam olarak görülememiştir. Çünkü Tarihçi Frazee'nin ifadesiyle "Ne Roma mahkemesi ne de Propaganda Fide'nin yöneticileri papanın çabasına ortak olmuştur."⁸² Bununla birlikte toplantıda alınan kararlar, Papa XIII. Leo'dan sonra gelen papaların Doğu Katolik Kiliseleri ile ilgili yapacağı çalışmaların da temelini oluşturmuştur.

Hakem Değerlendirmesi: Dış Bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Declaration of Interest: The author have no conflict of interest to declare.

Funding: The author declared that this study has received no financial support.

KAYNAKÇA

- Attwater, Donald. *The Catholic Eastern Churches*. London: The Bruce Publishing, 1935.
- BOA (Osmanlı Arşivi), *Ali Emiri Selim III [AE.SSLM.III]*: No. 205, Gömlek No. 12185.
- BOA. *Bab-ı Asaflı Divan-ı Hümayun Kalemî [A.DVN]*: No. 23, Gömlek No. 99.
- BOA. *Bab-ı Asaflı Divan-ı Hümayun Name-i Hümayun Kalemî [A.DVN.NMH]*: No. 4, Gömlek No. 12.
- BOA. *Bab-ı Asaflı Divan-ı Hümayun Sicilleri Mühimme Defterleri [A.DVNSMHH.d]*: No. 115, Gömlek No. 1433.
- BOA. *Bab-ı Asaflı Vakanüvislik Kalemî [A.VKN]*: No. 1, Gömlek No. 12.
- BOA. *Babıali Evrak Odası Evrakı [BEO]*, No. 219, Gömlek No. 16358; No. 357, Gömlek No. 6762; No. 520, Gömlek No. 38993.
- BOA. *Cevdet Adliye [C.ADL]*: No. 25, Gömlek No. 1502; No. 91, Gömlek No. 5483.
- BOA. *Cevdet Dahiliye [C.DH]*: No. 138, Gömlek No. 6898.
- BOA. *Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemî [DH.MKT]*: No. 1802, Gömlek No. 49.
- BOA. *Hariciye Nezareti İdare [HR.İD]*: No. 2041, Gömlek No. 2.
- BOA. *Hariciye Nezareti Mektubi Kalemî Evrakı [HR.MKT]*, No. 218, Gömlek No. 87; No. 696, Gömlek No. 40.
- BOA. *Hariciye Nezareti Petersburg Sefareti [HR.SFR.1]*: No. 97, Gömlek No. 69; No. 98, Gömlek No. 46.
- BOA. *Hariciye Nezareti Siyasî Kısmı Belgeleri [HR.SYS]*: 28, Gömlek No. 86; No. 28, Gömlek No. 95; No. 1318, Gömlek No. 39; No. 1768, Gömlek No. 48; No. 1768, Gömlek No. 51; No. 1769, Gömlek No. 56; No. 1782, Gömlek No. 53; No. 1785, Gömlek No. 11; No. 1785, Gömlek No. 12; No. 1785, Gömlek No. 13; No. 1785, Gömlek No. 14; No. 1785, Gömlek No. 15; No. 1785, Gömlek No. 16; No. 1786, Gömlek No. 38.
- BOA. *Hariciye Nezareti Tercüme Odası Evrakı [HR.TO]*: HR.TO. 88, Gömlek No. 49; HR.TO. No. 346, Gömlek No. 25; No. 427, Gömlek No. 47.
- BOA. *İbnülemin Maliye [İE.ML]*: No. 12, Gömlek No. 1040.
- BOA. *İrade Hususî [İ.HUS]*: No. 9, Gömlek No.34.
- BOA. *İrade Meclis-i Mahsus [İ.MMS]*: No. 9, Gömlek No. 370; No. 41, Gömlek No. 1665.
- BOA. *Meclis-i Vükela Mazbataları [MV]*: No. 66, Gömlek No.35; No. 11, Gömlek No. 76.
- BOA. *Sadaret Eyalet-i Mümtaze Cebel-i Lübnan Evrakı [A.MTZ.CL]*: No. 1, Gömlek No. 39.
- BOA. *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı [A.]MKT.MHM]*: No. 748, Gömlek No. 14.
- BOA. *Sadaret Mektubi Mühimme Kalemî Evrakı [A.MKT.MHM]*: No. 491, Gömlek No. 65.
- BOA. *Yabancı Arşiv Bulgaristan [YB.O4]*: No. 2, Gömlek No. 93.
- BOA. *Yıldız Perakende Evrakı Adliye ve Mezahib Nezareti Maruzatı [Y.PRK.AZN]*: No. 6, Gömlek No. 78.
- BOA. *Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal [Y.PRK.AZJ]*: No. 28, Gömlek No. 23.
- BOA. *Yıldız Perakende Evrakı Elçilik Şehbenderlik ve Ateşemiliterlik [Y.PRK.EŞA]*: No. 29, Gömlek No. 43.
- BOA. *Yıldız Perakende Evrakı Hariciye Nezareti Maruzatı [Y.PRK.HR]*: No. 5, Gömlek No. 51.
- BOA. *Yıldız Perakende Evrakı Tahrirat-ı Ecnebiye ve Mabeyn Mütercimliği [Y.PRK.TKM]*: No. 33, Gömlek No. 55.
- BOA. *Yıldız Sadaret Hususî Maruzat Evrakı [Y.A.HUS]*: No. 291, Gömlek No. 2; No. 291, Gömlek No. 95; No. 312, Gömlek No. 8; No. 314, Gömlek No. 35.
- Çoban, Bekir Zakir. *Geçmişten Günümüze Papalık*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2009.
- Engelhardt. *Tanzimat ve Türkiye*. çev. Ali Reşat. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1999.
- Fortescue, Adrian. *The Uniate Eastern Churches*. London: Burns Oates & Washbourne, 1923.
- Frazee, Charles A. *Katolikler ve Sultanlar Kilise ve Osmanlı İmparatorluğu 1453-1923*. çev. Cemile Erdek. İstanbul: Küre Yayınları, 2009.
- Guilday, Peter. "The Sacred Congregation de Propaganda Fide (1622-1922)". *The Catholic Historical Review* 6/4 (1921), 478-494.
- Kitabı Mukaddes*. İstanbul: Kitabı Mukaddes Şirketi, 2. Basım, 2003.
- L'itali*. "L'union des Eglises" (29 Kasım 1894).
- Levant Herald. "Encore La Question Armenienne Catholique" (04 Haziran 1870).
- Levant Herald. "La Question Armeno-Catholique" (26 Mayıs 1870).
- Levant Herald. "Les Armeniens Catholiques" (14 Ocak 1871).
- Maggiolini, Paolo. "Changes and Developments of the Latin Patriarchate and the Melkite Catholic Church in the Post-Great War Lands of Palestine and Transjordan". *Social Sciences and Missions* 32 (2019), 239-280.
- Nicault, Catherine. *Kudüs (1850-1948)*, trc. Estreya Seval Vali. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Sabah Gazetesi* (07 Şubat 1308).
- Sayegh, Maximos IV. *The Eastern Churches and Catholic Unity*. New York: Herder and Herder, 1963.
- Taşpınar, İsmail. "Maruniler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (DİA)*. 28/71-72. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

- Taşpınar, İsmail. "Maruniler". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. Ankara: TDV Yayınları, 2003, 28/71-72.
- The Holy See. "Leone XIII Lettera Apostolica Praeclara Gratulationis". vatican.va. Erişim 18 Ocak 2023. https://www.vatican.va/content/leo-xiii/it/apost_letters/documents/hf_l-xiii_apl_18940620_praeclara-gratulationis.html
- The Holy See. "Lettera Apostolica Orientalium Dignitas Del Sommo Pontefice Leone XIII". vatican.va. Erişim 21 Ocak 2023. https://www.vatican.va/content/leo-xiii/it/apost_letters/documents/hf_l-xiii_apl_18941130_orientalium-dignitas.html
- The Holy See. "The Congregation For The Evangelization of Peoples". vatican.va. Erişim 13 Ocak 2023. https://www.vatican.va/roman_curia/congregations/cevang/documents/rc_con_cevang_20100524_profile_en.html
- The Times*. "The Eastern Churches" (26 Ekim 1894), 5.
- The Times*. "The Eucharistic Congress At Jerusalem" (12 Haziran 1893), 5.
- The Times*. "The Roman And Eastern Churches Conference" (25 Ekim 1894), 5.
- Whooley, John. "The Armenian Catholic Church: A study In History and Ecclesiology". *HeyJ* XLV (2004).

EXTENDED SUMMARY

The aim of this study is to reveal the importance of the conference themed unification held in the Vatican in 1894 for the Eastern and Western Churches with different dimensions.

This process, which started with Pope Leo XIII's invitation letter in June 1894, had a great impact both in the Western public opinion and in the Ottoman State. Before the publication of the Pope's apostolic letter titled "Orientalium Dignitas" on 30 November 1894, important processes took place in Rome. First of all, on 20 June 1894, the Pope published the apostolic letter "Praeclara Gratulations," which was translated into Greek, Armenian, and Arabic, as well as Latin, addressed to all Christian communities and invited them to the Vatican to understand their thoughts on the needs of the Eastern Christian Patriarchates. However, the 5-month period from June, when the invitation letter was published, to November, when the union meeting was held, brought along important evaluations and discussions both in the Western capitals and in the Ottoman State.

Looking at the guests before the meeting in the Vatican, it is seen that five patriarchs belonging to the Eastern Catholic Church were invited. These are Syriac Catholic, Melkite, Chaldean, Catholic Armenian, and Maronite patriarchs. At the patriarch level, only Syriac and Melkit patriarchs were present at the meeting. The other three patriarchs could not attend the meeting, as the Chaldean Patriarchate office was vacant, the Maronite patriarch was ill, and the Catholic Armenian patriarch was not allowed by Sultan Abdulhamid, but their deputies attended instead.

Looking at the newspapers and archive documents of the period, it is noteworthy that the Ottomans had a worried attitude about the conference in the Vatican. The reason for this is probably the negative experiences of the Ottoman Empire with the Papacy during the reign of Sultan Abdulaziz regarding the Eastern Catholics in the past.

In this process, the Roman Ambassador Mahmut Nedim Pasha asked the leaders of the Eastern Church in Rome whether the conference harmed the administrative structure of the Ottoman State and constantly reported the developments to Istanbul. In line with the information that the Roman ambassador received from the patriarchs, it was understood that there was no situation that would harm the law of the Ottoman Empire and that the Eastern patriarchs would withdraw from the conference in case such a situation arises.

Because the definition of mutual duties, rights and responsibilities between the Eastern Catholic Church and the Roman Catholic Church is important in terms of taking concrete steps. In fact, these processes set an example for the policies that other Popes, who are the successors of Pope Leo XIII, would follow regarding the Eastern Churches. However, although important decisions regarding Eastern Catholics were taken at the conference within the framework of a common understanding during the Pope Leo XIII period, these decisions were not immediately put into practice. The most important factor in this is that the missionaries did not want to give up their habit of Latinizing the Eastern Christians.

In this study, with the publication of Pope Leo XIII's invitation letter in June, the reaction of Eastern Catholic Christians to this letter, the repercussions of this invitation letter in the Ottoman and Western capitals, and the reactions of the Catholic and Orthodox states as well as the Ottomans to the Christian unity discourse were examined. The content, process, results, gains, risks, and evaluations of different segments of the conference, which was held in Rome in November 1894 with the participation of Eastern patriarchs and cardinals, were discussed in detail. The study, in which primary sources such as Ottoman Archive Documents and foreign newspapers of the period were used, was examined within the framework of the comparative method.